

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун

Солун 1925 чыдаың август 31-до үнүп эгелээни

№ 46 (16206) 2000 чылдың апрель 25, вторник 4т салган шагы 3 рубль. 20.30.

АГРАР СЕКТОР — дүүн болгаш бөгүн Буураашкындан үнериниң аргалары

Көдө ажил-агыда байдал хөлчөк нарын-даа болза, аграр секторнуң когу үзүлбээн, кризистен үнериниң оруктары муңгаш эвес.

Бо чылдың январь 1-ниң-биле алырга, көдө ажил-агының 114 бүдүрүлгелери, арат ажил-агының 700, албан черлериниң, организацияларның болгаш бүдүрүлгелериниң 71 дузалал ажил-агыны, чурттакчы чоңуң 38 муң хууда дузалал ажил-агыны, ийи сүт заводтуң, ийи эт комбинаттың, дөрт хлеб заводтуң, балык бүдүрер дөрт бүдүрүлгелээт улуг болгаш ортомк болбаазыралыга бүдүрүлгези, куш фабрикасы, пиво заводу, тараа үрезиниң бүдүрүлгези, аграр сервис чорудар 9 бүдүрүлгө, ветеринария хандырылганы болгаш ажаалда-тежээлде чорудар өске-даа черлер ачылган турар.

Көдө ажил-агы келтирилгендериниң ниити шөлүңү хемчээли 2231 гектар. Оон 1989 гектар шөлү одар-бел-кызымдан келген. Оларның хөй нуруузу назылал, улгаткан бооп турар. Кадыр-берт турлагаларда келсе-даа, чер ажилыга аяккес-даа, ач-хөл тулар чанчылмын шыкымаан. Ынчалза-даа Чаагыда, Торгалыда ажилчың ач саны барык чок кылдыр кызырталган. Кожа ажил-агыларда, чурттакчылың черлерде база ыңдыг. Бир эвес Моол куруне-биле садыг-харылзаа эки болза, ук чурттуң чылгы малы, саар ийне, шээр малы улуг-хемчелерге аяккыт болур ийик. Бисте картофель, капуста, ногаа культуралары, сивен курларын харын артыктап болур деп, Бады Донгакович мезээ сонууртат.

Республиканың өске-даа девискээринде көдө ажил-агының артыкшылы садыг-калыгага тааржык турар. Санап көрээли: көдө ажил-агының бир бүдүрүлгезинге 16,7, арат ажил-агыныга 103, бир дузалал ажил-агыныга 1,02 гектар оонажык турар. Эрткен чылын көдө ажил-агының ниити продукциясы 917 миллион рубль болган. Ол 1998 чыл-биле деңгээрге, 8 хуу эвээш. 1999 чылда республиканың ажил-агыларынның бүгү хевирлеринге, дымг деңгээлине алырга, 30,8 муң тонна этти, 49,5 муң тонна сүттү бүдүргөн. 1998 чыл-биле деңгээрге, ук көргүзүлгө тус-тус айың-биле 5-7, 7-8 хуу куду болуп турар. Бөгүңү эң нарын байдал-биле алырга, ач-хөл-биле хандырылга аграр секторнуң ужуң-дузаны эң кедилг. Ач-хөл продуктылары барда, кижжи бүрүзү амдырап-чурттап, куш-ажыла төлөтпүт-улуг-хуузуң албан киярер. Тыва Республиканың Чазаа ук чүдүлү кол барымдаага ап, аграр секторнуң бо чылгы хөгжүлдээнин чижек санал-

газын, Тыва Республиканың Парламентиниң деткирге, чүдүлдүзүңүшкүн-биле бардылаан. Баш уур саналгалар-биле алырга, 2000 чылда көдө ажил-агының ниити продукциясы 1100 миллион рубль, продукция хемчелериниң өзүлдөзи 5 хуу немежир. Мал ажилының продукциясы 870 миллион, чер ажилының 230 миллион рубль болуп. 2000 чылда салдырган сорулгалар боттуң үндээнин. Мал бажының өзүлдөзи 1999 чылга дең кылдыр планнаттыган. 45 муң тонна тараа үрезини ажаап алыры көрдүнгөн. Республиканың көдө ажил-агыны чер, мал ажилың хөгжүлдери күзеп турар. Суму чыгаргалары, албан, төрөл бөлүктөр өреге бүрүзүңү эрге-ажыктарын камгап, дугуржулга-көдө эзууга ажилдар болза, күс кижжи бүрүзүңү тодуга болуп.

Чечен Республикада байдал — ол дээрге бистин муңгалдык болгаш ажыг-шүжүүвүстүр. Россияжи хамаатыларның амдыралын, аталарын болгаш төлөтпүт чоруу камгаалар дугайында чугаа чоруп турар. Россия Федерациязының бо девискээринге эрге-чачырга холгаарлаан Д. Дулаевтин — А. Масхадовтуң эзу-чоруму Чечияны девискээринге криминал-терроржу корум-чурумну тургускан, кара туралында аажылаашкын, хоойлу-дүрүм барымдаалаас чорук, кижиниң бөдүүн эрелериниң каржы хажыдышкыны тергилдеп турган. Национал болгаш девискээр ылгай көөр чорук, долаа кылдыр кижилерни түдүп алары, кулаанышкын болгаш кулдар садыглар чорук, өлүрүшкүн, күштөшкүннер, хөйүнү мурунуга көзүлдүр шаажылап өлүрүшкүн республикага хуң бурү херек кырынга болуп чүүл болу берген. Мусулман шажынын кол принциптерин хажыдып, ислам шажынын (шариат) нормаларына ооргаланып алгаш, дээрбөччүлөр Чечияны бүгү чурттакчы чоңуңа удур эзулуг дайыны калбарты бергенер. Оон түндүгүндө 1992 чылдан бо үеге чедир республикадан 220 муң хире орустар болгаш 650 муң чеченер дөшүп үнөр уурга таварышкан.

Республиканың девискээринге корум-чурумну, кижиниң эрелерин хүндүлөп көөр чорукту катат тургузары — Россияның куруне политиказының мурунда ботандыдар сорулгаларының бирээзи ол. Россияжи ниитилелде терроризмниң бужар шырындыгдан алдырып алдыр дөш, ниити национал чөпшээрелерге бистер даамышаан, оон-биле боттарыныстың хамаатыларыныстың-даа база Чечияда дээрбөччүлөриң кара туралында аажылаашкындыгдан когаран хөй-хөй даштын кижилерниң-даа кижжи эрелерин камгаалар талазы-биле делегей ниитилелдегизиниң мурунуга боттарыныстың хүдээлелериниң күсөдөп турар бис. Чечен Республикага кижиниң эрелериниң 2000 чылдың апрель 13.

болгаш хоойлу-дүрүмүң хажыдышкыныңа кымыр буруулугуң, ол дээш харысалганың айтырым бистин кичээңгейивистин төвүңде доктаамал турар. Ынчангаш Чечен Республикага кижиниң болгаш хамааты кижиниң эрелерин база хосталгаларын хандырап талазы-биле Россия Федерациязының Президентиниң тускай төлээзин томулайлаан, аңаа деткимчени Европа Чөвүлелиңиң эксперттери көргүзүр. Геноцидтиң, кижилерни оорлап апаар, шажын-чүдүлгелер болгаш националдар аразыңа өжөзүңгө оорку чоруктарың, оон иштинде Науру районуң Мекен станицязының 33 чурттакчыңың, Шелков районуң Черылен станицязының орус сөөк 10 чурттакчыңың өлүргөниң фактыларың талазы-биле кеземче херектерин оттурган. Шериң албаныңларның болгаш эрге-хоойлу камгаалар органарың ажилдакчыларың үлдүгкени хоойлу-дүрүм үрөшкүннериниң дугайында хамаатыларын биддиришкениңиң кичээңгей чок артып. Бо айтыргы талазы-биле өптөш чок бис. Россияны күштүг болуп турар хоойлу-дүрүмүң хажыдар таварылгалар талазы-биле Россияны эрге-хоойлу камгаалар органары кеземче херези оттурар. Россия Федерациязының Соңгу-Кавказ девискээринде контртерроржу чорудулганың үзүңде кижиниң эрелерин хажытканың болгаш албан-дуузалын шын эвес ажилдарың бүгү-ле фактылары (оларны кым-даа үлдүдүп каар болза) кынамчалыг иштеп калганың болгаш бадатканың таварылгада, буруулугуң хоойлу эзууга кеземчени алган турар.

Россия Федерациязының Президентиниң хүдээлелиңиң күсөдөп турар В. ПУТИН. Игорь ДАМДАК.

НИИТИ БАЙДАЛ-БИЛЕ ТАНЫЖАР

Дүүн РФ-тин Президент Администрацияның бөлүк ажилдакчылары ажил-албан сайы-биле Кызылда чедип келген.

Ол дугайында дугуржулга Россияның соңгуутурган Президентини В. Путинниң Ш. Ооржак-биле ужурашканы дугайында үзүңде чедип алдыңан. Ук бөлүктө кирип турар ажилдакчылар бис: Е. Левонтьев, С. Трунов, С. Бухаев болгаш В. Дролов. Олар РФ-тин Президент соңгуудаларының соода бистин

республикада ниитилел-политикте байдал-биле таныжып, куруне эрге-чачырамының тус чер органарының, ниитилел-политикте тургузулганың удуртукчулары-биле ужураш, чамдык кожуунуңа барып, неделиңи төлөүңүңе чедир турарлар. Май айның бирги чартымында РФ-тин Президент

Администрациязының удуртукчуларын ораалакчыларын кайы бирээзи база келир чалаас. Ол ажилдың түңдө-лүңе бо чылдың чайыныңа Россияның соңгуутурган Президентини В. В. Путинниң Тыва Республикага келиринең дугайында айтыргы шийтпирлеттиңер.

Чизе-даңзыны көөргө...

МАЛ — ТӨЛЕЖИЛГЕНИҢ ХЕВИРИ АПАРГАНЫ ОЛ БЕ?

Мал бажының кызырлышкыны чурттакчы чоңуң дүвүрүн болдуруп турар. Улустуң чогаалчымы Кызыл-Эрик Кулажының "Шыңга" чокта чаа үнүң "Гвардейка мези ачам" деп очергинден даразында одурулганы кириксидим: "Ол үеге (ТАР чылдарында) Тывага кижжи бүрүзүңге 30 хире баш мал оонажып турган. Ол дээрге бүгү делегейге бөзүн эң өңү көргүзүлдериң бирээзи-дир. Бистин Тыва Арат Республикасы мячан чүгө Австралия, Чаа Зеландия, Моолдун соонга кирип, бөмбүрөккө дөрт дугаар черге турган". 2000 чылдың январь 1-ниң-биле алырга, бүгү ажил-агыларда мыйыстың бола мал 111 муң, хөй, өшкү — 618 муң, чылгы мал — 28 муң, ийи — 1170, теве — 498 баш болуп турар. Азырал куш 162 муң ажыг. Бир кижиге хамаарыштыр санап көрүңер даан, чеже мал артыңдыр. Этте эскет, малда магад чок деп чугаа бар харын. Продукцияның бот-үзөсүн санааска, малчыны эрге-байдалын, эрге-шөлөзүн РФ-тин, регионнарны денделерге быжылааска, кайы-даа шаг-

уеде эскет, магад чок байдал артып калыр. Чоокко оң чылдарыңа дүргүзүңдө малчыны эрелериниң, хүдээлелериниң дугайында Күрүне Дүмүзүң, республиканың Дээди Хуралы хоойлу чогоалып тургускан. Чогуң мал уксазының болгаш ветеринария дугайында хоойлудуңгалар бар. Дөзөвлей алырга, мяштын дазылың, хөрүзүн чөмшө-чиптей, быжыглавыңа, магадылавыңа, будууң, чогаалын "эмизиниң" дөмөй чүдү-дүр. Эрге-хоойлу баазасы чок көдө амыралдын сөөлү ийи чылда мал бажының шимчөшкени сонуурталган. 1999 чылда мурунуң чылга деңгээрге, мал бажы камгалары кудулаан. Чизе-даңзыны түңдөлөргө эзууга аларга, мыйыстың бола мал — 8 хуу, ач болгаш сарлык — 20 хуу, ийи — 27 хуу, теве бажы ийи катан кызырылган. Чурттакчы чоңуң хууда дузалал ажил-агыларынды 1998 чыл-биле деңгээрге, хөй, өшкү 3,5 хуу, арат ажил-агыларын 3 хуу немешкен. Мал бажының кызырлышкының боттуң талалары

Көдө, оң акшаландырышыңың ЧЭЭЛИ АЛЫРЫНЫҢ НЕГЕЛДЕЛЕРИ

Чазактың кол сорулгаларының бирээзи — күрүне дузаламчызың аграр секторга чедирери. Эрткен чылын РФ-тин Көдө ажил-агы болгаш ач-хөл заманың дамчытыр 35,2 млн. рубльге көдөзүн акшаландырган. Акшаландырышыңың 1998 чыл-биле деңгээрге, хөй болган.

Көдө ажил-агының хөгжүдеринге дотация болгаш компенсацияга 4,1 млн. рубльди чоруткан. Ылаңгыя төрүүр хөй, өшкү бажын дагын өстүреринге 2,7 млн. рубльди үндүргөн. Мал ажилының уксазын экижидеринге 470 муң рубльди чарыдаан. "Эйлин-Хем", "Ак-Белка", "Малчын", "Арыг-Бажы" совхозтарың уксаалың малыңа, "Тувино-ское" күрүне уксаажылдыга каттыжышыңыңа ол акшаландырышыңа ол акшаландырышын ажылаан. "Кызыл" куш фабрикасы акционер ниитилел куш чөмшөң ордуңа дугуржулга 718,6 муң рубльди алган. 570 муң рубльди үнүштөр камгалалыңче, пестадиттер ажилалыңче үндүргөн. Эки шыңыраң үрезин курлап алырыңа дузаламчы кылдыр 130 муң рубльди "Сосновское" дүржулга-бүдүрүлгө ажил-агыга берген. Көдө ажил-агы продукцияны сертификаттыг шевелдер чорударыңа 320 муң рубльди аңгылап берген.

Мал аарыларыңа удур, ылаңгыя онза айымдыг аарыларың болдурубазыңче углаңган ветеринарлыг биопрепараттарың болгаш диагностикаларның лабораторлуг шыңчелдеринге 216 муң рубльди үндүрүп берген. 1997 чылдың часык хову ажилдарыңа ажилалтыңган 6,9 млн. рубльди төлөвирин 1997 чылдың федералдыг бюджетиниң 12,6 млн. рубль түңүг дотациялар болгаш компенсациялардан удур-дедир санажылгаларың чоруткан. "Тыва хлебопродукт", Кызыл-Эрик херелекчилер, ая фермазы, Бай-Тайга кожуунуң херелекчилер, "Тыва алгы" акционер ниитилелдериниң, "Революцияның чалбызы" совхозтуң бүдүрүлгелериниң 1998 чылда алган 6,8 млн. рубль ашазыңдан 10 катан хөй чээлиңа агроулетпур комплексиң чингелдеп чээлиң фондудуңдан алган. Тыва Республиканың Чазаа 2000 чылда аграр секторга федералдыг бюджеттен күрүне деткимчезиниң талазы-биле улуг ажилды чоруткан. Рес-

"ШЫННЫҢ" ШАҢНАЛЫ ДЭЭШ

Ада-чурттуң Улуг дайыныңа төөгүлүг Тимилегениң 55 чыл ою чоокшулап орап.

Оң-биле холбаштыр "Шың" солунуң эгелээрин солунуң редакциязы диннадып тур. Анаа республиканың кожуунарының болгаш найысылалдың база жожа-хөлбээ Моолдун 128 ШИЛИНДЕК МӨГЕЗИ күжүң шөнежир. "Шыңның" шаңналы дээш хүрөш маргылдаазың солунуң номчукчуларын, тыва хүрөшке сонуургалдыг бүгү-ле чоңу чаладысы.

Бо улуг байырлалга турсааткан тыва хүрөш маргылдаазы МАЙ 9-ТА ХҮНДУСКУНУҢ 14 ШАКТА "ХҮРЕШ" СТАДИОНГА

Сөөлгү шакта

● "Чангыс эп-сеткил" каттыжышыңың удуртулганы чал политиктиг партияже шилчириниң айтырым чугаалашкан. Манаа хамаарыштыр С. Шойгу мындыг явзылды болады илестек: "Чаа партия күрүне амырдылыңа кол чери ээлээр. Моон мурунда турган коммунисттиг партияның ажилыңа чамдык эки чүдүлдериң турганың уттуп болбас бис, инчалза-даа ону долузу-биле хоолгалап болбас. Ол ышкы партияга чаа күш болур аныктар эвилелдерин РФ-тин бүгү 89 девискээринге тургузар". Чамдык тайылбырлакчыларын меделеп турарын эзууга аларга, "Чангыс эп-сеткил" каттыжышыңың алыңа барып, РФКП, Аграр партиялар болгаш "Ада-чурт — Бүгү-Россия" фракция-биле эвилелдеп алың, чаа партияны тургузарың барымдаазы бар хире бооп турар.

● "Яблоко" удур эвес, ол СПС (Барың куштериниң эвилели)-биле каттыжып алгаш, чаа партияны тургузарын Г. Явлинский база диннаткан. Моон алгаш көөргө, мурундагы каттыжышыңардан, блоктардан, фракциялардан улуг партиялар тургускаш, 2003 чылда болуп президент сонгуудаларыңа белеткеди амандала турарыңа үнүмек бөлүктөр эвес, а республиканың болгаш демократтарың ийи партияны кол күш бооп кириш турар болгай.

● Чечен Республикада байдал дүшкүрүлүг хөөр. Дээрбөччүлөкү караңгы дүңдө ажилдап алгаш, язы-бүрү объектерге халдашыңарың уламчылап турар. Сөөлгү үеге Аслан Масхадовтуң "Коммерсант" солуга берген интервьюзу будуулазыңың болдуруң. Манаа холбаштыр Владимир Путин шыңгың харынын берген. Аслан Масхадов Чечияда байдалды контролдоп шыдавың турар, Басев болгаш Хаттаб анаа чачыртпайн турар. Ынчангаш Масхадов бөдүүн бөлү-биле кады дүжүп берген, туттурган бүгү кижилерни хостааш, дээрбөччүлөккө хамаарыштыр келдереди амырдыла эки. Ам дээрзинде Масхадов дилээшкитте турар, кеминг аар керек үүлдүгкичизидир. ● СПОРТ. Санкт-Петербург хоорайга эртер делегейиң хоккей чемпиондыңың киржичилери кээп эгелээш. Россияның шилдек командазыңа ийде чедер берген. Чөмшөп атка кол кордакчылар Россияның болгаш Канаданың хоккей-жилери бооп турар. (АГЕНТИЛЕДЕР МЕДЭЭЛЕРИҢИЗ)

ОНЧАЛАА БЮРОЗУ

Республиканың чуртталга-коммунал ажил-агы департаментини ажы-биле чугаалаарга, чурттакчы чоңга ара-ла чедир билдимес, мячалза-даа эн чугула организацияларын бирээзи болуп турар. Бо организацияның төөгүзү элээ узуң. Кажан област коммунал ажил-агы кылдың тургустуңуң турда, оон-биле чергелештер 1945 чылдың октябрь 5-те хоорайның коммунал ажил-агының чаныга техниктиг ончалаа бюрозу тургустунган. Сөөлүрүдө республика денделдиг бүдүрүлгө кылдыр эде тургускан. Бо хүнде техниктиг ончалаа бюрозунуң архивинде 20 муң ончалаа херектери шыгжаттың чыдар. Коллектив хөй эвес 19 кижиден тургустунган, ында колдуңда херезең улус ачылган турар. Ирина ЧИГАРСКАЯ, ажилчы.

АППАРАТТА ЧААРТЫЛААЛАР

Чоокта чаа болуп эрткен соңгуудаларың түңө-лүңдө, Бай-Тайга кожуун чачырга дарганыңа соңгуутурган кожуунуң чаа чачырыкчызы Владимир Салчакович Оңур-оол чачырга аппаратыңа кадрлар талазы-биле элөөн чаартылгаларың кылдып, чаа кадрларын бөдүүн тускай доктаалын эзууга томулайсан. Кожуун чачырга дарганыңа бирги ораалакчыныг болгаш дарганың амырал-хандырылга талазы-биле ораалакчыныг, моон мурунда кылдыр тус аппаратка хөй чылдар иштинде ачылдап чораш, бо талазы-биле байлак арга-дуржулгалык Сергей Сэв-Сурунович Салчакты томулайлаан. Дарганың экономика талазы-биле ораалакчыныг, Кызылдың агроуниверситединиң доозукчуу Михаил Севтеревич Монгушту болгаш көдө ажил-агы талазы-биле ораалакчыныг "Кызыл-Даг" совхозтуң ат-сураалыг, эки директору турган Петр Дончунович Сарыглар оларын тус-тузуңда томулайлаан. А социал-политика талазы-биле ораалакчыны амдызыңа түр артыштыр каан. Кажан тааржы кадр тыптып кээргө, амгызын база "шүрөң" кааптары болуп турар. Ол чажыт эвес. Ону ораалакчылар билдир. Аппаратка чаартылгалар ам-даа уламчылар. Чамдык сула, "ажылың утас" дээш килдиктер эргелекчилеринден эгелээш, кожуун чачырга чериниң бухгалтериязыңа чедир чаартылгаларың кылдың чаа чачырыкчы чачырыбайн, ажы-биле чугаалап турар. Ол мынча дээш: — Соңгуутурган мыңаар кылдыр менден негез. Чоңуң негелдезин күсөдүр мен. Ажил кылбас, чоң аразыңче кирбес, анаа-ла экиж-хаалга ажиткаш, хөй ачка-шалың ап турар, ыңдыг "даргаларың" биске херээ чок. Оларны эзулуг ажилдакчылар-биле дариң солааш, ажил-агының үндээниң-биле чаартып бис. "Ынды-ла болуңам. Амырал-чуртталга чаартыңам, ажил-иш экижип, тараан тараа элбөк, далган, хөлбөй хөйле болуң! Чоңум тодуг-дотуга чурттазың!" — деп бөрөзөл салгаш, не черимге мөгөйдим!.. Салчак САРЫГ-ООЛ.

ПРЕЗИДЕНТ-БИЛЕ 1 ШАК

Айтырыг харыы

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ТӨП СОҢУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫН ДОКТААЛДАРЫ

2000 чылдың апрель 16-да болган Улуг-Хемниң Сельский чаңгыс мандаттыг № 29 соңулда округуна Тыва Республиканың Дээди Хуралының ийги чыыжының депутадының соңулдаларының талазы-биле ийги бадылаашкынының ниити түңнелдерин үндүрер дугайында

2000 чылдың апрель 19 № 02-3/188 Кызыл хоорай

Улуг-Хемниң Сельский чаңгыс мандаттыг № 29 соңулда округуна Тыва Республиканың Дээди Хуралының ийги чыыжының депутадының соңулдаларының талазы-биле ийги бадылаашкынының ниити түңнелдерин үндүрер дугайында Улуг-Хемниң Сельский чаңгыс мандаттыг № 29 соңулда округуна Тыва Республиканың Дээди Хуралының ийги чыыжының депутадының соңулдаларының талазы-биле ийги бадылаашкынының ниити түңнелдерин үндүрер дугайында

ликаның Хоойлузувун 57, 59 чүүлдеринге дүүштүр Тыва Республиканың Төп соңулда комиссиязының доктаадыры болза: 1. Бүрүткеткен соңулдаларының талазы-биле бадылаашкыны 2000 чылдың апрель 16-да болган. Улуг-Хемниң Сельский чаңгыс мандаттыг № 29 соңулда округуна Тыва Республиканың Дээди Хуралының ийги чыыжының депутадының соңулдаларының талазы-биле ийги бадылаашкынының түңнелдерин үндүрер дугайында Улуг-Хемниң Сельский чаңгыс мандаттыг № 29 соңулда округуна Тыва Республиканың Дээди Хуралының ийги чыыжының депутадының соңулдаларының талазы-биле ийги бадылаашкынының түңнелдерин үндүрер дугайында

Кызыл хоорайның Автодорожный № 9 болгаш Калининский № 10 чаңгыс мандаттыг соңулда округтарына Тыва Республиканың Дээди Хуралының ийги чыыжының депутатарының соңулдаларының соңгаарладыр дугайында

2000 чылдың апрель 19 № 02-3/189 Кызыл хоорай

Автодорожный № 9 болгаш Калининский № 10 чаңгыс мандаттыг соңулда округтарына Тыва Республиканың Дээди Хуралының ийги чыыжының депутатарының соңулдаларының талазы-биле ийги бадылаашкынының түңнелдерин үндүрер дугайында Кызыл хоорайның девискээр соңулда комиссиязының протоколдарын көргөш, Тыва Республиканың Төп соңулда комиссиязы үстүдө айтыртыг соңулда округтарының талазы-биле ийги бадылаашкынының түңнелдерин үндүрер дугайында Кызыл хоорайның девискээр соңулда комиссиязының протоколдарын көргөш, Тыва Республиканың Төп соңулда комиссиязы үстүдө айтыртыг соңулда округтарының талазы-биле ийги бадылаашкынының түңнелдерин үндүрер дугайында

кен деп доктааткан, ийналжажак үстүдө айтыртыг соңулда округтарына Тыва Республиканың Дээди Хуралының ийги чыыжының депутатарының соңулдаларының талазы-биле ийги бадылаашкынының түңнелдерин үндүрер дугайында Кызыл хоорайның девискээр соңулда комиссиязының протоколдарын көргөш, Тыва Республиканың Төп соңулда комиссиязы үстүдө айтыртыг соңулда округтарының талазы-биле ийги бадылаашкынының түңнелдерин үндүрер дугайында

Кызыл хоорайның доктаамал үндезинде ажилдап турар девискээр соңулда комиссиязының кежигүннерин томуйлаар дугайында

2000 чылдың апрель 19 № 02-3/191 Кызыл хоорай

“Кызыл хоорайның доктаамал үндезинде ажилдап турар девискээр соңулда комиссиязының кежигүннерин томуйлаар дугайында” Дүрүмү бадылааны-биле холбаштыр “Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуур эргелеринде каттамаалдарының болгаш референдумга киржир эргелер дугайында” Федералдыг хоойлууда 23 чүүлүнүң 5 пунктузунга үндөзүлөш, Тыва Республиканың Төп соңулда комиссиязының доктаадыры болза: 1. Кызыл хоорайның соңулда комиссиязының кежигүннерин да-разында составтыг кыл-

дыр томуйлаар: 1. Мандып-оол Тамара Чоодуевна. 2. Матюшова Любовь Ивановна. 3. Монгуш Алдын-кыс Байыровна. 4. Монгуш Алдын-оол Кылбакович. 5. Монгалби Наталья Кородаевна. 6. Намзырай Чечена Алдын-ооловна. 7. Сорөгөева Аюна Игнатьевна. 8. Черноусов Александр Николаевич. 9. Щегонина София Леонидовна. 10. Бо доктаалды “Шың” болгаш “Тувинская правда” солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Төп соңулда комиссиязының даргазы Н. А. ОНДАР. Тыва Республиканың Төп соңулда комиссиязының харымсалгалыг секретары Л. ы. КАРА-САЛ.

Март 17-18 хүнеринде “Президент-биле бир шак” деп орус, тыва дыл кырыга теледидымдыгга ТР-ниң Президентин Ш.Д. Ооржак көрүктүрүрүн хей саным айтырыгына дорт эфир таварыштыр харымсалгалыг берген. Мынча Шериг-оол Дизижикивич барык 200 ажыг айтырыглар келгенин ук дамчыдыггаларың башкарыкчылары дыктаткан болгай.

Телекөрүктүрүрү база номчукулур Президентиден болгаш Чазак кежигүннеринден салган айтырыгына хамаарыштыр тодаргай, дорт болгаш бидингир харымсалгалыг алырын иогез. Салдыгган айтырыглар утка-шынар талазы-биле илгалдыг-до болза, ол кижилер бүрүткө дүвүрөдип турар айтырыглар-дыр. Чонну колдуундо-ла дүвүрөдип турар айтырыглар шалын, пенсия, уруглар пособиелери, студентлерге стипендия төлөвириниң дугайында болуп турар. Дыка хей айтырыглар ахылга канчал тургустууп алырынның база чурттоор орон-сава-биле хандырылга багайының дайын болгаш күш-ажыл хоочуннарынга, инвалидтерге кандыг-доо чингелде, дуза чогууну дугайында салдыгган. Тыва Республикада кедээ ахыл-агай болгаш үлөтүрүң көмүр үези, республикада бар бүдүрүң черлериниң, кедээ школаларың салым-чолу, көв-хөрек үлөтүрүшкүннери-биле кандыг демисал чорудуп турарының дугайында дээш, айтырыгларың уткамы өске-доо таламаларга улаган.

Дорт эфирге салдыгган айтырыглар чүткө Кызыл хоорайдан эвес, а баш бурунгаар-ла кожуун, суур бүрүткүдөн келген. Президент Ш.Ооржактын адинага студенттер, пенсионерлар, ахылчан интеллигенция, сайтырыкчылар, ахыл чоктар дээш республиканың чурттаачылыг булуң бүрүткүдөн кижилер айтырыглары салгылаан.

“Президент-биле бир шак” деп “Тыва” каналдың ак-как экраныга болган дамчыдыгга чоннуң соңуургалы, дилеглери чүткө боттарыга хамаарыштыр эвес, а республиканың көмүр үези салым-чолу, бурунгаар хөгжүлүдөш дээш салым ооруп чорур кижилер эвээш эвөс-тир дээрзин көргүскөн. База ол шыкшак чомдык ахыл-агай-доо удуртукчуларына, республиканың хей-ниити болгаш политикаггы организациялар-доо удуртукчуларының адинагын, оларның ахыл-чорудулганың кошканыга хамаарыштыр шүтүчүлөрдөр болгаш удуртукчуларының чон мурунуга хамаасты хүлээлгелерин ак сеткилдиг, быжыг тургустуу-биле

Айтырыг: Партия болгаш күөсүдичи эрге-чагырга органныгыга ажилдап чораш ажилдакчыларның пенсиязын кажандан эгелөп эде санаарыл? Р.О. ООРЖАК, Кызыл хоорай.

Харым: Чоокта чаа шак мындыг хевирлиг айтырыг Президенттин адинага СӨКП-ниң хоочуннар бөдүлүүчү мурунунда база кирген. Анаа хары кылдыр ТР-ниң Чазак Баштынының ораалакчысы турган В.Валькович база ТР-ниң Президент Администрациязының кадрлар политиказы болгаш күрүневиң албан эргелелиниң начальниги ораалакчысы К.Биче-оолдуң ат салган чагазының сөзүглелин кырданас.

2000 чылдың февраль 10-да ТР-ниң Чазаның № 104 доктаалын эзугаар бодуңуң хүлээлгезин кылбышаан, даразында эрге-дузаалдарың холбап аждаада кижилерге күрүне пенсиязынга ай санында немелде төлөвир бээрзин дугайында бадылааны болза: Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Даргазына, даргазының бирги ораалакчызына болгаш ораалакчызына; Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумуна Даргазына болгаш Секретарына; Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазына, бирги ораалакчызына; Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң херектер Эргелекчиэне; Тыва АССР-ниң улусчу контроль Комитетиниң даргазына; Тыва АССР-ниң көдээ ажил-агый продуктуларың садип алыр болгаш шынар талазы-биле күрүневиң кол инспекторунга (Белеткек сайды); Тыва АССР-ниң тус чер үлетпүр эргелелиниң начальнигине; Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң кежигүне-

ринге хамаарыштыр бадылаан. ТР-ниң Президентизиниң 1999 чылдың август 23-те № 505 харының эзугаар Тыва Республиканың күрүне албан-хаакчызының күш-ажыл стажынче профвелег органнарының аппаратада (1991 чылдың декабрь 31-ге чедир) болгаш бүгү девендедиң партия органныгының аппаратада (1990 чылдың март 14-ке чедир) ажилдап турган кижилер хамааржыр. База ол шыкшак (1990 чылдың январь 1-ден) Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органныгына болгаш Россия Федерациязының өске-доо субъектилериниң күрүне органныгына, РФ-тин субъектилериниң Конституцияга (Хоойлу-га) үндөзүлөш тургустунган күрүне органныгына, күрүне эрге-чагырга болгаш автономнуг республикалар эргелет черлеринге ажилдап чораштыр, тус черини күрүне эрге-чагырга органныгына болгаш (край база областын улус депутаттарының Советтериниң автономнуг область, автономнуг округ, район, суурлар база көдээ Советтер болгаш оң күөсүдичи комитеттериниң) эргелелинге, күрүне-ниң арбитраж, прокуратурага база суд органныгына; тус чериниң бот-башкарылга органныгына ажилдап чораш кижилер; ТР-ниң Президентизиниң сентябрь 3-те № 77, 78 харынында күрүне албан-дузаалдарына көрдүнгөн даңазы база реестри бадылаттыгган күрүне албан-дузаалдарының албан ажилын кылып чораштыр кыр.

№ 78 харыны-биле чергелештир күрүне албан-хаакчызының пенсиязынга немей төлөвир кылдыр, ооң ай санында алыр шалымын ажилдап турар эрге-дузаалдарың тодарайдыр.

Айтырыг: Ажил чок. Ам канчал чурттаарыл? ОНДАР, Кызыл хоорай.

Айтырыг: 1999 чылда коммерциялыг техникумуң бухгалтер-финансист деп мөргөжил-биле доостум. Мынчалза-доо өөрени алган эртемниң сайды-биле ажилдап дээш чадаштын. Чүмү сүмөлөп болур силер? Л.ХААК, Кызыл хоорай.

Харым: Устүдө айтырыгыңга хамаарыштыр сүмээлээринсиз болза, хоорайның чонну ажилга хаара тудар албан черинге даразында документлериң четчелеп алгаш барып көрүр: паспорт, күш-ажыл дептери, тускай эртем чедип алганың бардыткаар дугайында документ, сөөлүг ажилдап турган черлерден сөөлүг үш айнып ат турган шалым справказың.

Бир эвөс 10 хоуктун иштинде ажилга хаара тудар албан чери огулду ажил-биле хавдырып шыдавас болза, бүрүткеткен

“Тыва Республикага соңулдалыг муңипалдыг албан-дузаал даңазының болгаш муниципалдыг албан реестриниң дугайында” ТР-ниң Хоойлузу-биле чергелештир кожуу бюджетинден күрүне пенсиязынга немелде ашка төлээриң дугайында айтырыгыңа каяа ажилдап чораш болду, ол черинге кожуу чагыргазыңга тургузар.

Айтырыг: Үш чыл иштинде ажил тыппадым. Канчалза экил? СЕМЕНОВА, Кызыл хоорай.

Айтырыг: Ажил чок. Ам канчал чурттаарыл? ОНДАР, Кызыл хоорай.

Айтырыг: 1999 чылда юридиктиг ортумак эртем чедип алдым, мынчалза-доо таарымчалыг ажил тыппадым. Эрге-хоойлу органныгында колдуунда тускай мөргөжил чок кижилер ажилчан олуттарың эжелээн болур. Чүге мындыг? А. КУУЛАР, Кызыл хоорай.

Айтырыг: 1999 чылда коммерциялыг техникумуң бухгалтер-финансист деп мөргөжил-биле доостум. Мынчалза-доо өөрени алган эртемниң сайды-биле ажилдап дээш чадаштын. Чүмү сүмөлөп болур силер? Л.ХААК, Кызыл хоорай.

Харым: Устүдө айтырыгыңга хамаарыштыр сүмээлээринсиз болза, хоорайның чонну ажилга хаара тудар албан черинге даразында документлериң четчелеп алгаш барып көрүр: паспорт, күш-ажыл дептери, тускай эртем чедип алганың бардыткаар дугайында документ, сөөлүг ажилдап турган черлерден сөөлүг үш айнып ат турган шалым справказың.

Бир эвөс 10 хоуктун иштинде ажилга хаара тудар албан чери огулду ажил-биле хавдырып шыдавас болза, бүрүткеткен

күөсүдип турарының дугайында болуулан.

Кожуун, хоорай, суу чыгыг даргаларының адинага киргеш, долу харымы ап-доо болур, юридиктиг болгаш эрге-хоойлу органныгыга, мында хамаарылгалыг специалистерге-доо кирип болур деп азы иштинге-ле, тус черинг баштоор черинге шийтирлеп болур хире бодуңу айтырыгың Президенттин адинага чоруткан. Моон алгаш көөрге, чон аразында ан-доо азырадыкчы көөнөрдөк уштушаан, бодуңуң эрге-дүлээлгелери дээш тургустуу чүткө чок, хейде-ле тургустууп келген берге бойдалган адырлырынның эне-белен аргазы кылдыр хамык бурууну чүткө кым-бир кижиниң кырыгач чүтүг коопшак, дукоока олургуларга кижилериниң бары илден, өске талазында, чоннуң Президентиден тодаргай харымы негез чүтүг чыгыг айтырыгы оң дорт харымлаар хүлээлгелеринге бичиг-доо хамаарышпас болуу турар. Ол чүтүг чыгыг турары дээрге, хоорай, кожуун, суу чыгыгларының, ведомстволарының, ведомстволарың ахылчының чөтөс талааларын херешчелер турары болур. Мынчалза-доо чомдык тус чер бот-башкарылга органныгының чом-биле аразында сарым харылзаа чогуң, база ол шыкшак чоннуң соңуу алган депутаттарының соңулдалары-биле ажил чорудар мөксүмүнүң барык чок болуу турарының дугайында чутулаш турар.

Дорт эфир дамчыштыр Президент Ш.Ооржак келген айтырыг бүрүткө чогуур харымы бээрин арадашкан. Мынчалза-доо үезин кызымы-биле чомдык айтырыглар чедир харымлаштып берген. Мынчалза Президенттин доктаалы-биле шүтүп айтырыгың уучта алгаш, Чазактың күөсүдичи хире хары тудары-биле планың ахылдар чоруп турар. Ол шыкшак ахылдарың болгаш эргелет черлериниң удуртукчуларың, Чазак Администрациязының аппарат ажилдакчыларыңга хамаарыштыр айтырыгың боттарың адинагын харымлаарың бээрин доосткан. А мыңе чутула болгаш нарын айтырыгыңың Шериг-оол Дизижикивич бодуңуң контролонго алган.

Чоннуң Президентиге салган айтырыгыңда шийтирлеттинип турары база бар. Чазактың, Чазак Хуралына чедимчез багай 300 өг-булгөргө тарыга үезинде үзүрүн садип алыры-биле дедир эгдер сорулгалыг акша-хөреңгениң үндүргөн.

Мынчалза “Шың” солунуң № 44 үндүрүлгезинден эгелээш, номчукулурниң Президентиге тускай тургустан айтырыгыңың харымы доктаамал парлаарын дыктаттымык.

хүнден эгелээш ол кижилер ажил чок кылдыр саваттынар болгаш тускай хоойлу эзугаар ажил чок кижилерге көрдүнгөн пособие акашы алыр.

Ч.С. МОНГУШ, Чонну ажил-биле хандырып Федералдыг күрүне албанының Тыва Республикада департаментиниң удуртукчуу. Айтырыг: Бай-Хаак кудумчузуңуң № 8 бажынының квартираларың чүгө хуудулду болбазыл? Э.Б. МОНГУШ, Бай-Хаак кудумчузуңуң чурттаачысы.

Харым: Федералдыг арбитраж судува Чөөн-Сибирь округуңуң шийтирениң соонда Бай-Хаак кудумчузуңуң № 8 бажыны күрүне өчүзү кылдыр бүрүткеттинген.

ТР-ниң күрүневиң эр-хөреңги комитети ук чурттаалга бажыңарың бажы хөлөзүңүң талазы-биле өрөш чок болза, хуудулганың чорудуп турар.

Айтырыг: Калинин кудумчузуңуң № 5 бажың чумага удур станцияның балансыңда кирип турар. Мынчалза ол албан чериниң бажыны болгаш сөптөлө ажилдарыңа дуза катпайн турар. Ук бажының сөптөлө-ажыл-биле бодурулуңуң “Жилкинер” балансыңа чыгып кирип кылдыр Кашинге каш-доо катпайн айтырыгың кирген бис. Ю.Кашин оозааш, мынчалза дээр чүмү-доо кылбаан. Бистиң бо айтырымыңың таарымчалыг кылдыр эргелештир чедир шийтирлеп бээр-биле дузаалык көөрүңерниң диледианың.

Т.А. ВОРОБЬЕВА, Калинин, 5. Харым: 1995 чылдың июль 17-де “Көдээ ажил-агый” организацияларының социал болгаш инженер структуралыг объектилерин муңипалдыг өчүзү дамчыдарың дугайында

“РФ-тиң Чазаның № 724 доктаалы-биле чергелештир Калинин кудумчузуңуң № 5 бажының шийтирениң дугайында айтырыг 1995 чылдан тура шийтирлеттинип турар. Ол талазы-биле акт документлериңде ат салдыгган, мынчалза-доо хоорай чагыргазың чөпшөөрпей барганы-биле чергелештир айтырыг бо хүнге чедир күөсүттинмей ажил арткан.

ТР-ниң күрүневиң эр-хөреңги комитети Кызыл хоорай чагыргазының адыны ол бажыны муңипалдыг өчүзү хүлээп алырың дугайында дилег чагааны кыркен.

Б.К. БАЛЧИЙ-ООЛ, ТР-ниң Күрүневиң эр-хөреңги комитетиниң даргазы.

Айтырыг: Караа көзүл-бөс инвалидтериниң көвей кезин немелде ашка ажилдап алыр харымсың чок. Чүгө оларга бажы болгаш телефон өртөзүң чингелделер тургузуп болбазыл? Э.А. САТ, Кызыл хоорай.

Харым: “РФ-тиң инвалидтерге социал камгала дугайында” федералдыг хоойлузу-биле чергелештир бүгү хевирин ивалдтерге бажы, телефон болгаш өске-доо коммуналдыг дуза чедирлээрин талазы-биле 50 хуу чингелден алыр эргелет. Мынчалза-доо ашка-тегериктиң чогу-биле айтыртыг чингелделер күөсүттинмей турар.

Айтырыг: Тыва Республикага күш-ажыл хоочуннарының болгаш инвалидтериниң дугайында федералдыг хоойлу казан ажилдап эгелээрил? Чоннуң социал хөреңгелинге дээш келген акша-хөреңги кайнаар барып турарыл? Э.Р. СЫЧЕВА, Н.Э. ИРГИТ, Л.КОЛОДКИНА, Кызыл хоорайдан.

Харым: 1999 чылда чурттап ора амырлар чегей кижилерге, хоочуннарга болгаш инвалидтерге дуза кадары-биле 8848 муң рубльду үндүргөн. Оон иштинде одаар чүтүг салды алганы болгаш чердеринге — 3700 муң рубль, бажың хөлөзүң дээш өске-доо коммуналдыг ачы-дуза чедирлээш — 3670 муң (оон 560 муңу “Хоочуннар дугайында” хоойлу талазы-биле), халас база чингелдег ай-мааңга — 510 муң, саваторлу-курортка эмнедиринге, машина-техника хандырлыгыңа, хоочуннарга протез-ортепедиктиг кылдыр — 488 муң, телефон ачы-дузаны көргүзүп турары, салдырганы дээш 300 муң, газ өртөзүң — 180 муң рубльди чарыгтаан.

2000 чылдың бюджетинде ол-ла сорулгаларга 10,9 млн. рубльди көөрү планнаштып турар. ТР-ниң Күш-ажыл болгаш социал хөгжүлде яамызы таварыштыр РФ-тиң хоочуннар болгаш инвалидтеринге социал камгала чедирениң талазы-биле федералдыг хоойлулар күөсүдиринге республика бюджетинден 1002 муң рубль кирген. Оон иштинде халас болгаш чингелдег автотранспорт-биле хандырлыгыңа — 285 муң рубль, автотранспорт ажилгалының чарыгалдарыга компенсация кылдыр 220 муң, саваторлу-курортка эмнедиринге 357 муң, протез-ортепедиктиг дуза чедирениң 65 муң рубль.

Ол-ла сорулгаларга федералдыг бюджеттен 1930 муң рубльди үндүрүп берген. Оон санынче 613 муң — протез дузаны чедирениң, 187 муң — саваторий, курорттарга эмнедиринге, 202 муң рубль автотранспорт ажилгалдарының чарыгалдарына компенсация кылдыр кирген.

Өрелиг кижилер өөлөсүлөс

Чээли алырга, магалыг-ла...

Сөөлүг үеде бир-ле чанчыл апар чыдар чүдүлү эскерип тур боор силер. Ол дээрге шору хөреңгиле, кыры тоду эр-доо, херээжен-даа кижилерни дыңнаарга-ла, “Чазактан, банкылардан чээли алыр-биле бидириңкиң кирер мен” деп хөөрөп чоруу. Оон соонда ол акшаны алгаш, удуп чыдыр — дүшке, оттуп кээр — сагышка кирер болгалдарың боттандырың күзеп чоруурлар. Бида багай чүү боор, күзеп чорашың чедип алдыр дег магалыг чагай чүе кижиге хаа турар деп. А херек кырында байдал кавдыгыл ынчаш? Чээли алырын күзөөң хамаатыларуң Чазактың, сав-хөө органныгының, банкыларның, яамаларының талазында берип келген болгаш бээрин ам-даа уламчылап турар. Күрүнеден чээли алгаш, ону чөп ажиллап, чонга болгаш бодуңга ажитыг чүүлдерин кылаш, алган акшаның өй-шаанда эгидип турар эрес-кежээ, шамчегар сайгарлыкчы кижилер хун бүрүе көвүдөр оор.

Мынчалза-даа, күрүнеден ашка алырар, улус хөлөзүлөп тургаш, үрдүңчек чараш бийиттинген сайгарлыкчы план-бизнес тургузуп, дарга-бошкарларың караан мегелеп, шимчегир кижилер болуруң көргүзүскээр, ашка-тегерикти апкан соонда ону эгидип чыл-чылы-биле уттуптар, шыңчы эвөс, чылы-чазый кижилер көвүдөөш. Олар күрүне хөгжүлүдесиниң доктор моондаа, доора чүдүү болуп турарың, Арбитраж судууда көрдүрүп турар хей саным херектер хелечилеп турар.

Ону бадыткаары-биле Тыва Республикада Чонну ажилга хаара тудар талазы-биле хоойлузуңуң департамент удуртулга болдуруш, “Немелде ажилдап чөр” тургузуп турар ажил берикчилеринге ашка-тегерик-биле дузаалар дугайында саавырыңа үндөзүлөш, савыгыңа план-бизнес эки сайгарлыкчы план-бизнес эки берикчилеринге баддырын дыңзып алыры-биле ашка-тегерикти чедирген. Оон түңнелинде дыка хей шыңчы, ажитыг кижилер алган акшаның шың, ажитыг чарыгаш, чаа-за ажилдар черлерин немей тургузуп, ажил чок хамаатыларың ажилга хаара туткан.

Чамдык ийнең кижилер ол акшаны алгаш, Кызыл хоорайга чурттаар бажың, машина садип алырыңа ажилга азы чангыс өсө-биле чугааларга, күрүневиң ол үеде конугул улуг үөлөк ашка, хөреңгизин хууда байып алырын күзөөң кижилер холуче халас кире бергениң үе бадтыккан.

2000 чылдың бирги кварталының түңнели-биле алырга, чээли алган 10 бүдүрүлгелер 152 муң рубльди дедир эгитпөөш, өрө болуп арттышаан. Өрелиг бүдүрүлгелериниң удуртукчулары: “Бойдуз” деп акционер нияттелдиң удуртукчузу Ирина Монгушова Кара-оол 1994 чылдың декабрь айда 100 муң рубль чээлини алган. “Солангы” эште-жилгениң удуртукчузу Виктор Фридрихович Бредихинге 1995 чылдың март айда 36 муң рубльди 2 чыл хуусаалыг берген. Тоңу кожуунда “Саяна” кооператив удуртукчузу Екатерина Сергеевна Довут 30 муң рубльди, Тес-Хем кожуунда “Шенне” хуу бүдүрүлгө удуртукчузу Сергей Маадир-ович Намзырай 1996 чылдың январь айда 30 муң рубльди алган. Олар өрө-дүн төлөп болур бүгү аргалары бар тургаш, арын-нүүрүн артынга каап, амга чедир үе санапшай турар бергениң. Унелиг материалдар бүдүрүлгези “Тарданниң” директору турган Дадар

оол Сангыр-олович Монгуш алыр, монгун казар инженер-техниктиг кадрлар белекчээр-биле чээли алгаш, ону эгитпөөш, “мээң бүдүрүлгем буступ, буурашкыңга таварышкан, менден чүү-даа ап шыдавас силер, долаа кылдыр салган “УАЗ-469” машинамы оор алпарган” деп медегледи кылгаш, эчпексунар-даа хевир чок олуртукан.

Бо чижектерден алгаш, түңнелден үндүрүп көөрге, кайы хире армын-үрүрүг, угаан-сарымдыг удуртукчулар, сайгарлыкчылар бистериң башкарып турар-дыр, оон түңнели бөдүүн чонга чедирип, Тыва күрүневиңтин сайыралыгына кайы хире моондактыг үлүүң кирип турар-дыр. “Сай” хууда бүдүрүлгө, оон удуртукчузу Евгений Ширяидиевич Монгуш 1994 чылдың декабрь 30-де 25 муң рубльди Өвүр кожуунуң Солчур суурнуң девискээриңге бензозаправка кылдыр бизнес-план тургустуу, ону камгалаш, ашка-тегерикти алгаш, ол ажилды кылбаан. Хөреңгени бодуңга шийттирген. Устүдө ады кирген ажил берикчилеринге чээли бээрде яамының тускай комиссиязы, Кызыл хоорайның, кожууннар чагыргаларының даргаларың, Чазактын талазында дөткөөң, сүмөлөш, дилдөөң чагаа бижик-

XX чүс чылдың сөөлгү чылының кол болушкуну — Ада-чурттун Улуг дайынынга Тиелелгениң 55 чыл ою

3. ҮШ ДАКПЫР ОРДЕННИГ

Анаа дайынчы Киргис Маадыр-оол (Михаил Киргисович Маадыр-оол) шериг хоорайнын чанынга, Каа-Хем ол чарынынга, өөрү-биле теректен хеме чаап турганар. Дал дүш үезинде штабтан резин хемелег шериг шапкынчы келгеш, штаб на-чалынгы майор Лопсан Маадыр-оолду келдирткен деп дынаткан. Балдын эжине берипкеш, дүвү-дөш келгешкенер.

Маадыр-оолду майор хүлээп алгаш, чанында сандайже чалаан.

Силерниң фронтуже чорур дугайында дилег билдирившиңнерин Чаа-Хем көргөш, чөпшээрээн-Жар. Ада-чурт ССР-ни камгалажар ас-кажиктиг болгаш-дыр силер — дээрге, Маадыр-оол боду безин билбейн тура халып келгеш: — Эжим командир, дайынчы даалганы күүсөдиринге белев мен! — деп илеткеш.

Ажырбас, ажырбас олурунар. Уш-так бардыр. Ам баргаш, улуг лейтенант Монгуш Саттың эвродунга чедир. Хамык дүвүниң уг-шн оон-на бидиңе бээр. Ак орукту күөдүм! — деп, майор чугаалааш, эки турачының холун дымзыды туткан.

Шагаан-Арыгга турган шериг кезээ Монгуш Сат удуртуп, оперативтик болгаш тактиктик өөредилгелер үезинде өскө шериг кезектеринге үлгерчипке бооп турганын дымзыда болгаш, Маадыр-оол иштинде өөрөөн. Назы-ханы-даа, арга-дуржулгазы-даа улуг командир-биле албан эрттирери кымга күөвөчүг эвес деп!

Орта-Хем чурттуг Хо-валыг Очур, Улуг-Шыр, Ады-Түтүш Биче-кыс суглар каткы-хогудуг уткуй бо келгенер. Ужурун чугаалаарга, Монгуш Саттың эвродунга бис дээр, кады алгаш чорупканар.

Эврод дүштөк чапсар сөөлүндө дайынчы от токтамы чок кылырнын тактиказын өөренип, гранатын чыгеш шывадаары-га маргылда эрттирген. Ревшериге чып арга теп каапкан болгаш, Маадыр-оол анаа эки коргүзүлгө-лөнг болган. Шапкынчы дайын байдалдарында шуут-ла чокшудалтырган өөредилгелер ай чыгы улам чылаан.

Дайынчы белеткелдер Москва чоогунда Ковров хоорайга улам шыгына-раан. Кара чыжындан ажал-ышке дайынчы тыва оолдар, кыстар берге өөредилгени белев-биле шыва-гөдөп ап турарын Маадыр-оол эскерген.

Ноябрь ортан үезинде тыва эки турачы эскадрону чыскаалган. Айттыг шеригнал кол инспектору генерал-полковник Горо-довиков шылгалда эртти-рер дээр келгени ол. Буденныйн дег эрин сал-дыг, тываларыг достак чаактыг, дегем эгивне-ринде кара буржалыг гене-рал чыскаалды эргип чо-руу. Маадыр-оолдун ду-жунга кээп тура дүшкен.

Дайынчы, силерниң аднаары кым дээрлэп? — Анаа дайынчы Кир-гис Маадыр-оол! — деп ха-

рылаан. — Па, тыва эскадрон дээмин, а киргис эскадрон ышкажал — дээр, ге-нерал аайын тыппааным ынай-бээр көрүнгөн.

— Эш генерал, бо дээр-ге мээң фамилиям-дыр. Шалык, дөрбөт, делег фа-милиялыг. Орус-оол, Иван-оол, Солдат-оол деп аттар мырнай көвей — деп, Маадыр-оол орустап харылаарга, генерал хү-дүмээрээр:

Орустаарынар адык чок-тур. Эзулуг интерна-ционалчы эскадрон-дур. Айт муварын кадыгыл?

— Билип кээримге-ле, айт кырынга оржук мен — деп харылапканын боду безин эскербез.

— Бичаарга бо айтты мунгаш, бо селемени тут-каш, полягонда талдар баштарын олдур шава-ла. Айттын сыр маңы-биле чачгыс-даа тал арттырбас! — деп, генерал дужааган.

Маадыр-оол болгаш эске үш дайынчы айттыпкан-вар. Сидиредир шаап ур-жиг, баш удур шапкылап каан талдарын чачгызын-даа арттырбай кезе шап-кылап каанкаанар. — Эр хей, эзирлер! — деп, гене-рал мактаарга, — Совет Эвилелгине бараан бооп тур бис! — деп, эки тура-чылар харылаан.

Хамааты дайынчы маа-дыр, алдарлыг ийги айттыг армиянын коман-дир генерал-полковник Горо-довиков тыва эки тура-чы эскадронун дайын-чы белеткелди шыгыны-биле хынаан. Оң түвене-лин үндүрерде: Тыва эс-кадрон бугу талазы-биле белеткенге бурун дайын-чы кезек-тир деп бадыт-каан.

Эки турачылар Морозов аттыг гвардейчи дивизиянын составына кирип, фашистерниң кара ас-паандан Украинанын хоорай, суурларын хостажи-п, муң ажы километр өлүм-чидимниг, тилелгелег узун орукту эрткенер. Ол дээрже чылан өтпес шыр-гай аргалар, кижини кырт-тырта бээр чыдыг шыва-лар, джигине кыпч сөгсө-ленген дайынчыны частыр октар, гранаталар, снаряд-тар бүгүлүрүп турар, ча-нынга чыгдары берге бы-жылгалдары-дыр.

Маадыр-оол аккийн дайын шөлүнгө мунгарат, далдарап чораянын черле көрбөз мен. Хат-казыр-гылыг, өл-шн ол украин черге сергээ мырнай дөм баар. Назыны бистер-нин хей нурусустан улуг болгаш, арга-сүмезин ка-дып, каттырчыг төөгү-лерин-даа чугаалап, чай-хос аразында шай-даа ха-йындыра кагылаптар. Эрес-дидиминиң талазы-биле бистерге үлгерчип-ке бооп чорду — деп, Терек-оол кызы Бичен чугаалап орап чүвө.

Немец-фашистг ежел-лекчилер-биле баштайгы тулчуушкунга Маадыр-оолду эвроду киришкен. Державо суурну хостажип турда, оон командирин Монгуш Сат база элөөн каш дайынчылар амы-тын-нындан чарылан. Чаа-ла хөөрөп, каттырып чораян эки дайынчыны өлүмүг огувдан чок апаарга, чу-гаалаар сөс безин тывы-

байн баар чорду. Бо бүгү өлүрүкчү фашистерни дүр-гө-не узуткаа, чурт иш-тинден сымартап үндүрүш-тө деп килең-кылык хай-нып келир. Шапкынчы чы-гыш-биле чаалажып чорду-вус — деп, Маадыр-оол-дуң Эйлиг-Хем чеди чыл школазынга өөреникчилер мурунуга чугаалап тур-ганы ам-даа утпаан мен.

Маадыр-оолду каптаган Түлүш Кечил-оол болган-чок-ла хайгыныч чорудуп турган. Кол сорулга: дай-ынчы от точкаларыныг туруштарын билип алмыр. Маана угаангыр-сагыгыр чорук, дайынчыны опуг аргаларын билири оза чугула.

Немецтерниң камгала-ган суурларынче айтты шаап халдары барык болдунмас. Бичаангаш бистер чадап чоруп турду-вус. От точкалары тыва-ры берге. Бичалза-даа бастын оолдар дүвүнчү ба-рчанын ажыглап, немецтерниң консерва лаа-залары аскалп каан тен-га демилерин дуакарта-га мидирткаш, хары угда кангырадыптар. Орустар-нын шавап халдаашкын эгелээп деп болаш, муру-кук шугумуңа шериглер бооп-ла-ла эгелээрлер. Сталинград тулчуушкуну-вуна, Курс этпээнин соовда ирмазы сынгап хи-ре. Бичаар коргудуп тур-гаш, оларны от точкала-рыны өлөрдөп ал-даа тур-дүвүс — деп, эки турачы тайылбырлар.

Хайгылаша чүү-даа т а в а р ж ы р . Бодунуңа эжине боолдуп ап база болур. Билдиг чүвөгө Маадыр-оол база таварышкан. Бар-ле дүвө «нейтралкада» (уду-рланышкак ий таланыч аразында хостуг чер) кижиге човууртааны дымдал-ган. Маадыр-оолду капта-ган ынаар чоруткан. Челе бээрже, үгер-боо огу деген огарда бир кижиге оожум човууртап чыгган. Харай бээр билек боо чык дээр. Ок кулакты изнип кылдыр эрткен. Кара-к кивеш аразында чыт-кан кижини кырында-ла барган. — Хенде хок, сд-а-вайс! — деп, алгырарга. — Свои, свои — деп дег-гизи киргирээр. Ол аразында немецтер даш дым-нааш, оон-моон бооп эгелээр. Бистин тала ба-зал-ла от ажиткан. Ий тал-дан чыжырадып кээрже, баш кедүрер арга чок. Ийи боду балыгланган, полктуң разведчиктериниң командириниң тынын ынаар камгалаан.

Капитан Кечил-оол дайынчыны туруштарыңче шаап халдарынын муру-нунда фашистерниң от точкаларынын турушта-рыны малайтып билип ал-мырчы оза сагыш салыр кижиге. Бичаангаш эң эрес эрлерни ынаар, разведка-же, чорудуп турган. Раз-ведка — командирини кара-ла, кулаа джирни чөп — дээр эскадрон командирини харылааашкын Түлүш Ламанын чугаазын база дымнаан мен. Ол маадыр-ын разведчиктерини аразы-га Маадыр-оолдун кире бергени база таварылга эвес.

Ровно хоорайны хоста-анын соода, эки тура-чылар Сурмиңи суур дээр кадыг-дошкун сегиржип алышкынарга кириш-кен. Кызыл Шеригни кү-чүлү бурунгаарлаашкы-нын болдурбас дээр, дай-нын кур күштерин окта-вус — Сөөлгү окка, сөөлгү кижиге чедир тулчу! Вер-махтын кызыгаармычче орустарны чокшудал-тас! — деп, Гитлерниң си-ри-камы бижээ дужаанын шавсичи суртаалга эдер-пер калган солдаттарын күөсөдир турганын ол.

Эскадрон Төрөөн чурт дээр, Сталин дээр бурун-гаар! — деп, командирини аайы-биле суурже ура-ла-лаш киришкен. Дөңгүлөт-тең дайынчыны пулемет уязы хөвертен бооп эгел-ээр. Шавап халдаашкын шавсичи суртаалга. Айга-да шөлге айымдыг бай-дал тургустунган.

Маадыр-оол, Соспу-кай пулеметту чок кыл-ынар! — деп, капитаның ыды дымдалган. Хол гранаталары алы-ла-лаш, Маадыр-оол муру-най, Соспукай соннай үг-гөп чорупканар. Оларын камгалап бистин таладан база-ла бооп эгелээр. Чооганы кечир үггөш, көрүп чыдарга, дайын хөвөж дымды кылып ал-ган, оон мжн бурулды бооп чыгган. Граната ок-тар дээрже, арай-ла мрак. Боолары соксак кыны бээр аразында бурунгаар-дап берген. Бир-ле чүвө оон хөрөөн бадды-биле халкан шык болган. Ойта барып дүшкенин бе-зин билген. Хайлыг пуле-мет база катап тарбыдай берген. Мырнай чанын-да. Бичалза-даа уяныч ак-сыңче граната октапты-мас. Тар. Ийиче билдй дүшкөп көргө, онгуда немецтерниң буттары, шпе-ралыг санкытары кестүп чыккан. От узмычче дыз-гыг Гранатазын кып ок-ташкан, немдик чыгуу бергени эскерген. Кара-к карангылап, угаан шыкы-дырар.

Хөрээ ок хос эр-ти-кен. Ас-кежиткич кы-р-дыр. Хей хан төүлгөп, ы-нчалза-даа ажырбас — дээр ун Маадыр-оолду кула-анга дымналган. Көрүп кээр-ге, ак халаттыг, ак салдыг, кара шилдиг орус эмчи олче хулумзуруп, оон ба-зын суйбап турган.

— Ой, акым! Ам-на миниян келиңиз бе? Ка-питан сени шуут-ла госпи-тальга чедир чүвө дээр-ге, кады келдим. Ам-на амьрадым. Как хорошо — деп орустаан, тывалаан Оюн Полина бо халып кээп, ошкан-чыттаан.

— Чо-ок, ам-даа элек. Госпитальга элөөн болуң. Силерниң хайгааралыңар эрежок чугула — деп, госпитальдын улуг эмчизи Полинага чугаалаан.

— Я на передовом — деп, Полина удурланган. — Тут тоже передовая. Поедеш только с ранеными. В часть сообщим — дээр, эмчи Полинаны элерткеш чорупкан.

Каман-даа эм-тан хере-леп көрбөз организм база анык хан-дым, ы-нчан чал-ча тывылган ы-нчалың балыгларыны кыска үде кирти шап-кан. Бажыны дескериңи соксаан. Дүрген кылаш-тап безин шыдаптар апар-ган.

Ур болбаанда олар чоруп барган. Чогуң кайнаар барганын бис оларны чуга-азың өттүңүп чугаала-жып оргаш, эскербейн барган бис. Сөөлүдө бил-генивис бола, ол кижиге орустар болган.

Өггө келеримге, ачам чок болду. Чайгы дүңө удул чыткаш, дааштан оттуп келгеш, дынаа-рымыңа, ачам чедип келген, ында чугаалап олур: — Мээң айттарымын

э р т е н н и - н е д а й ы н ч ы м е л э э р л е р н и р а д и о д ы н а л ы п т у р г а н . Б и р к а т а п « С а я н д а г ы н э з и р л е р » д е п ы р ы н ү ш у д а а д а м ч ы т ы а н . Э ш - ө ө р ү м ф а ш и с т е р - б и л е т у р а т у т ч у п , а м ы - т ы н ы н х а р а м ч о к к а б е р и п т у р д а , б а р ы к к а д ы к ч ы г ы н ч ы т к а н х е р з е м ч о к д е п , М а а д ы р - о о л б ы ж ы ш и т п и р ы н х у л з e п а л г а н . П о л ы н а о н у б а з а д е т к з e н . А г а а р л а а ш к ы н ү з e н д e л e ш и п к e н н e р . Д у б ы о х о о р а й ы н б ү з e л e э н ш e р и г - л e р г e ч e т к e ш , б o т т а р ы н ы н п o л у г у н т ы п а л г а н . Б ы ч а л з а - д а а т ы в а л а - р ы ч о к . К а й ы н а а р б а р г а н ы б ы л д ы н м e . П о л ы н а п o л ы ш т а в ы н ы ч e т к e ш , ч ү в e - н и н у ж у р у н б ы л ы п а л ы а н . Э с к а д р о н б ы e г ы К о в р о в х o o р а й ы д ы ш т а н ы п т у р г а н . Ч ы т к e ш э ш т e р в и с т ы п ы т к e л г e н д ы ж и п , э к и т у р а ч ы э ш - ө ө р ү « д e ш и к ч и л e р ы н » х o л у н т у д у п , б а й ы р ы г х у л z e п a л г а н . А н а а ч ы с к а л п м у р у н у г а « А д а - ч у р т т у н У л у г д а й ы - н ы » о р д e н ы н М а а д ы р - о о л д у н х e р z e н ы б а з а к а л ы а н . Д а й ы н с o o ы д а э к и т у р а ч ы т e р z e н Э й л и г - Х e м н и г e к з e п , к o л л e к т и в н и г а ж и л - г а й ы н ы б ы ж ы л а р ы н ы г а т e л e n т и г у л у г - х у у с у н к и р - и ш т e р и п , ч o л а ч ы л а п ш а п , х e м - д а л а й к e ж ы л д ы р а р т - c ы н а ж ы л д ы р « З И С - 5 » - и - б и л e т a ч e ж e а ж ы л д ы к ы л ы г а н , т a ч e ж e к и ж ы н с e ө р т к e н . М а а д ы р - o o л д у н м а ш ы н а з ы у р e л г e , а д а р ы л ы г а н д e п с у р а г б e з и н д ы в а л б а с . Х у н ү н e р , д а д а р , к у ж у р ч o л а ч ы р у л ы в д a . 1 9 6 0 ч ы л д ы н ф e в р а л ы 2 3 - т e У л у г - Х e м к o ж у н у в ы н ш e р и г к o м и с с а р ы м а й o р К а р п o в (А д а - ч у р т т у н У л у г д а й ы н ы н к и р ж и к ч ы з а) М и х а и л К и р г и с o в и ч М а а д ы р - o o л г а б а з a б и р д e з ы д а й ы н ч ы ш а п ы а л д ы т ы - ш ы с к а н . Ш а п ы а л г а С С Р Э - н и н Д e з ы С o в e д и н ы н П р e з и д и у м у в ы н Д а р г а з ы М и х а и л И в а н o в и ч К а л ы н ы н а т с а л ы п б o л ы т . У к Ч а р ы м ы т a : М o р o з o в а т т ы г г а р д e й ы ч ы д и в и з и я н ы д а й ы н ч ы з к а з а к К и р г и с М а а д ы р - o o л У к р а и н С С Р - н и н С у р м и ч ы с у у р у н х o с - т а а р ы н ы г a б o д у н у н э р e д и м ч o р у н к e р г y з y п , д а й ы н ч ы н ы от токтамын чок кылгаш, шаап халдаан кезекке орукту айткан. Бот-тыныгыр болгаш кергүскен маадырлыг чорудуу дээр Кыргыз Маадыр-оолду «Ада-чурттуң Улуг дайын» ордениниң бергени чезгези-биле шагнаан (өлгөнүн соода) деп бижээр.

Кабат долдур олурупкан эйлиг-хемчилер, өлгөн кижиге джирлен дег, өөрүп байырлап, туруп келгеш, адыш часкап, суй белектер бергилээр. Дайынчы хоочуну майор Карпов Маадыр-оолду кускаптал, ошкан, өөрүшкүдөн караанын чажып чолуп турган.

Улуг Тилелгениң бежен чылынга тураскалган шапвалы «Ада-чурттуң Улуг дайын» ордениниң бергени чезгези-биле шагнаан (өлгөнүн соода) деп бижээр. Кабат долдур олурупкан эйлиг-хемчилер, өлгөн кижиге джирлен дег, өөрүп байырлап, туруп келгеш, адыш часкап, суй белектер бергилээр. Дайынчы хоочуну майор Карпов Маадыр-оолду кускаптал, ошкан, өөрүшкүдөн караанын чажып чолуп турган.

Улуг Тилелгениң бежен чылынга тураскалган шапвалы «Ада-чурттуң Улуг дайын» ордениниң бергени чезгези-биле шагнаан (өлгөнүн соода) деп бижээр. Кабат долдур олурупкан эйлиг-хемчилер, өлгөн кижиге джирлен дег, өөрүп байырлап, туруп келгеш, адыш часкап, суй белектер бергилээр. Дайынчы хоочуну майор Карпов Маадыр-оолду кускаптал, ошкан, өөрүшкүдөн караанын чажып чолуп турган.

Улуг Тилелгениң бежен чылынга тураскалган шапвалы «Ада-чурттуң Улуг дайын» ордениниң бергени чезгези-биле шагнаан (өлгөнүн соода) деп бижээр. Кабат долдур олурупкан эйлиг-хемчилер, өлгөн кижиге джирлен дег, өөрүп байырлап, туруп келгеш, адыш часкап, суй белектер бергилээр. Дайынчы хоочуну майор Карпов Маадыр-оолду кускаптал, ошкан, өөрүшкүдөн караанын чажып чолуп турган.

Улуг Тилелгениң бежен чылынга тураскалган шапвалы «Ада-чурттуң Улуг дайын» ордениниң бергени чезгези-биле шагнаан (өлгөнүн соода) деп бижээр. Кабат долдур олурупкан эйлиг-хемчилер, өлгөн кижиге джирлен дег, өөрүп байырлап, туруп келгеш, адыш часкап, суй белектер бергилээр. Дайынчы хоочуну майор Карпов Маадыр-оолду кускаптал, ошкан, өөрүшкүдөн караанын чажып чолуп турган.

Улуг Тилелгениң бежен чылынга тураскалган шапвалы «Ада-чурттуң Улуг дайын» ордениниң бергени чезгези-биле шагнаан (өлгөнүн соода) деп бижээр. Кабат долдур олурупкан эйлиг-хемчилер, өлгөн кижиге джирлен дег, өөрүп байырлап, туруп келгеш, адыш часкап, суй белектер бергилээр. Дайынчы хоочуну майор Карпов Маадыр-оолду кускаптал, ошкан, өөрүшкүдөн караанын чажып чолуп турган.

Улуг Тилелгениң бежен чылынга тураскалган шапвалы «Ада-чурттуң Улуг дайын» ордениниң бергени чезгези-биле шагнаан (өлгөнүн соода) деп бижээр. Кабат долдур олурупкан эйлиг-хемчилер, өлгөн кижиге джирлен дег, өөрүп байырлап, туруп келгеш, адыш часкап, суй белектер бергилээр. Дайынчы хоочуну майор Карпов Маадыр-оолду кускаптал, ошкан, өөрүшкүдөн караанын чажып чолуп турган.

Улуг Тилелгениң бежен чылынга тураскалган шапвалы «Ада-чурттуң Улуг дайын» ордениниң бергени чезгези-биле шагнаан (өлгөнүн соода) деп бижээр. Кабат долдур олурупкан эйлиг-хемчилер, өлгөн кижиге джирлен дег, өөрүп байырлап, туруп келгеш, адыш часкап, суй белектер бергилээр. Дайынчы хоочуну майор Карпов Маадыр-оолду кускаптал, ошкан, өөрүшкүдөн караанын чажып чолуп турган.

Улуг Тилелгениң бежен чылынга тураскалган шапвалы «Ада-чурттуң Улуг дайын» ордениниң бергени чезгези-биле шагнаан (өлгөнүн соода) деп бижээр. Кабат долдур олурупкан эйлиг-хемчилер, өлгөн кижиге джирлен дег, өөрүп байырлап, туруп келгеш, адыш часкап, суй белектер бергилээр. Дайынчы хоочуну майор Карпов Маадыр-оолду кускаптал, ошкан, өөрүшкүдөн караанын чажып чолуп турган.

Улуг Тилелгениң бежен чылынга тураскалган шапвалы «Ада-чурттуң Улуг дайын» ордениниң бергени чезгези-биле шагнаан (өлгөнүн соода) деп бижээр. Кабат долдур олурупкан эйлиг-хемчилер, өлгөн кижиге джирлен дег, өөрүп байырлап, туруп келгеш, адыш часкап, суй белектер бергилээр. Дайынчы хоочуну майор Карпов Маадыр-оолду кускаптал, ошкан, өөрүшкүдөн караанын чажып чолуп турган.

Улуг Тилелгениң бежен чылынга тураскалган шапвалы «Ада-чурттуң Улуг дайын» ордениниң бергени чезгези-биле шагнаан (өлгөнүн соода) деп бижээр. Кабат долдур олурупкан эйлиг-хемчилер, өлгөн кижиге джирлен дег, өөрүп байырлап, туруп келгеш, адыш часкап, суй белектер бергилээр. Дайынчы хоочуну майор Карпов Маадыр-оолду кускаптал, ошкан, өөрүшкүдөн караанын чажып чолуп турган.

Улуг Тилелгениң бежен чылынга тураскалган шапвалы «Ада-чурттуң Улуг дайын» ордениниң бергени чезгези-биле шагнаан (өлгөнүн соода) деп бижээр. Кабат долдур олурупкан эйлиг-хемчилер, өлгөн кижиге джирлен дег, өөрүп байырлап, туруп келгеш, адыш часкап, суй белектер бергилээр. Дайынчы хоочуну майор Карпов Маадыр-оолду кускаптал, ошкан, өөрүшкүдөн караанын чажып чолуп турган.

Улуг Тилелгениң бежен чылынга тураскалган шапвалы «Ада-чурттуң Улуг дайын» ордениниң бергени чезгези-биле шагнаан (өлгөнүн соода) деп бижээр. Кабат долдур олурупкан эйлиг-хемчилер, өлгөн кижиге джирлен дег, өөрүп байырлап, туруп келгеш, адыш часкап, суй белектер бергилээр. Дайынчы хоочуну майор Карпов Маадыр-оолду кускаптал, ошкан, өөрүшкүдөн караанын чажып чолуп турган.

Улуг Тилелгениң бежен чылынга тураскалган шапвалы «Ада-чурттуң Улуг дайын» ордениниң бергени чезгези-биле шагнаан (өлгөнүн соода) деп бижээр. Кабат долдур олурупкан эйлиг-хемчилер, өлгөн кижиге джирлен дег, өөрүп байырлап, туруп келгеш, адыш часкап, суй белектер бергилээр. Дайынчы хоочуну майор Карпов Маадыр-оолду кускаптал, ошкан, өөрүшкүдөн караанын чажып чолуп турган.

Улуг Тилелгениң бежен чылынга тураскалган шапвалы «Ада-чурттуң Улуг дайын» ордениниң бергени чезгези-биле шагнаан (өлгөнүн соода) деп бижээр. Кабат долдур олурупкан эйлиг-хемчилер, өлгөн кижиге джирлен дег, өөрүп байырлап, туруп келгеш, адыш часкап, суй белектер бергилээр. Дайынчы хоочуну майор Карпов Маадыр-оолду кускаптал, ошкан, өөрүшкүдөн караанын чажып чолуп турган.

Улуг Тилелгениң бежен чылынга тураскалган шапвалы «Ада-чурттуң Улуг дайын» ордениниң бергени чезгези-биле шагнаан (өлгөнүн соода) деп бижээр. Кабат долдур олурупкан эйлиг-хемчилер, өлгөн кижиге джирлен дег, өөрүп байырлап, туруп келгеш, адыш часкап, суй белектер бергилээр. Дайынчы хоочуну майор Карпов Маадыр-оолду кускаптал, ошкан, өөрүшкүдөн караанын чажып чолуп турган.

Улуг Тилелгениң бежен чылынга тураскалган шапвалы «Ада-чурттуң Улуг дайын» ордениниң бергени чезгези-биле шагнаан (өлгөнүн соода) деп бижээр. Кабат долдур олурупкан эйлиг-хемчилер, өлгөн кижиге джирлен дег, өөрүп байырлап, туруп келгеш, адыш часкап, суй белектер бергилээр. Дайынчы хоочуну майор Карпов Маадыр-оолду кускаптал, ошкан, өөрүшкүдөн караанын чажып чолуп турган.

Улуг Тилелгениң бежен чылынга тураскалган шапвалы «Ада-чурттуң Улуг дайын» ордениниң бергени чезгези-биле шагнаан (өлгөнүн соода) деп бижээр. Кабат долдур олурупкан эйлиг-хемчилер, өлгөн кижиге джирлен дег, өөрүп байырлап, туруп келгеш, адыш часкап, суй белектер бергилээр. Дайынчы хоочуну майор Карпов Маадыр-оолду кускаптал, ошкан, өөрүшкүдөн караанын чажып чолуп турган.

Улуг Тилелгениң бежен чылынга тураскалган шапвалы «Ада-чурттуң Улуг дайын» ордениниң бергени чезгези-биле шагнаан (өлгөнүн соода) деп бижээр. Кабат долдур олурупкан эйлиг-хемчилер, өлгөн кижиге джирлен дег, өөрүп байырлап, туруп келгеш, адыш часкап, суй белектер бергилээр. Дайынчы хоочуну майор Карпов Маадыр-оолду кускаптал, ошкан, өөрүшкүдөн караанын чажып чолуп турган.

Улуг Тилелгениң бежен чылынга тураскалган шапвалы «Ада-чурттуң Улуг дайын» ордениниң бергени чезгези-биле шагнаан (өлгөнүн соода) деп бижээр. Кабат долдур олурупкан эйлиг-хемчилер, өлгөн кижиге джирлен дег, өөрүп байырлап, туруп келгеш, адыш часкап, суй белектер бергилээр. Дайынчы хоочуну майор Карпов Маадыр-оолду кускаптал, ошкан, өөрүшкүдөн караанын чажып чолуп турган.

Улуг Тилелгениң бежен чылынга тураскалган шапвалы «Ада-чурттуң Улуг дайын» ордениниң бергени чезгези-биле шагнаан (өлгөнүн соода) деп бижээр. Кабат долдур олурупкан эйлиг-хемчилер, өлгөн кижиге джирлен дег, өөрүп байырлап, туруп келгеш, адыш часкап, суй белектер бергилээр. Дайынчы хоочуну майор Карпов Маадыр-оолду кускаптал, ошкан, өөрүшкүдөн караанын чажып чолуп турган.

